

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Бикової Марії Дмитрівни на тему «Постіндустріальна трансформація просторової організації господарства Києва»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами.

У радянський період основу господарства міста формували великі державні підприємства, які в процесі пострадянських змін поступилися місцем приватному бізнесу. Перехід до ринкової економіки зумовив активізацію використання міських територій, а зростання попиту на нове житлове будівництво та ділові послуги стимулювало процеси ущільнення та вертикалізації міської забудови, використання підземних просторів міст, регенерацію колишніх виробничих і військових територій тощо. При цьому через відсутність чіткої стратегії просторового розвитку більшості міст України протягом 2000-х років триває хаотична, безсистемна забудова вільних ділянок та колишніх виробничих ареалів, як в центральній частині, так і на напівпериферійних та периферійних територіях. Під впливом глобалізації відбувається просторово неоднорідний розвиток нових і традиційних галузей економіки, що являють інтерес для міжнародного капіталу. Вони концентруються, насамперед, в столиці та головних метрополісах, трансформуючи їхню просторову структуру.

Під впливом постіндустріальних трансформацій у міських територіях отримали розвиток процеси деіндустріалізації, терціарізації, функціональної фрагментації, джентрифікації тощо. Вони зумовлюють нові виклики просторового розвитку міст. Тому актуальними є дослідження різноманітних аспектів трансформації просторової організації господарства міст, особливо великих. Подібні дослідження набули значного поширення у багатьох постсоціалістичних країнах, натомість в Україні ці процеси залишаються недостатньо вивченими. У цьому відношенні дисертаційна робота Бикової М.Д. є актуальною та своєчасною і покликана розв'язати конкретне наукове завдання щодо виявлення особливостей трансформації просторової організації господарства Києва в умовах його переходу до постіндустріальної стадії розвитку.

Дисертаційна робота Бикової М.Д. безпосередньо пов'язана з напрямками наукових досліджень Інституту географії НАН України, зокрема темою сектору територіальної організації суспільства «Передумови та

перспективи формування метрополісних регіонів України» (номер державної реєстрації 0117U000207), а також спільним українсько-угорським науковим проектом «Регіональні процеси та глобалізаційні виклики в Україні та Угорщині після кризи 2008 р.», що здійснювався в рамках Угоди про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Угорської академією наук в період 2016-2018 років.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення та висновки, представлені у дисертації Бикової М.Д., є достовірними, теоретично обґрунтованими і підтвердженими практичними впровадженнями.

Сформульовані здобувачкою висновки дисертаційної роботи характеризуються достатньо високим рівнем обґрунтованості на основі опрацювання 225 джерел наукових і методичних праць та застосування сукупності адекватних та ефективних загальнонаукових і спеціальних (конкретно-наукових) методів дослідження трансформації просторової організації господарства міста, зокрема аналізу і синтезу, системного аналізу, систематизації, типізації, польових досліджень, історико-географічного, порівняльно-географічного, картографічного методів, ГІС-аналізу.

Наукові положення, винесені на захист, аргументовані наявністю достатньої інформаційної бази, яка включає матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у м. Києві, Європейського статистичного офісу (Eurostat), Інституту «Київгенплан», АТ «Київпроект», Комунальної організації «Інститут генерального плану Києва», а також матеріалів періодичних видань, наукових конференцій, монографічних і картографічних джерел, результатів власних польових досліджень авторки.

Аргументованість та обґрунтованість результатів дисертаційної роботи підтверджено їх апробацією на 14 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження Бикової М.Д. полягає в тому, що:

- розроблено авторську методику суспільно-географічного дослідження постіндустріальної трансформації просторової організації господарства великого міста (с.65-76) та здійснено її апробацію на прикладі виробничих територій Києва, зокрема запропоновано оригінальний методичний підхід до визначення ступеня постіндустріальної трансформованості виробничих територій (с. 68-70);

- обґрунтовано виділення деструктивних, адаптивних та прогресовизначальних напрямів постіндустріальної трансформації просторової організації господарства великого міста (с.61-62) та їх емпіричну перевірку на прикладі просторового розвитку господарства Києва (с.121-131);

- виділено хвилі урбогенезу Києва та специфіку їх прояву через трансформації виробничих територій міста (с. 105-109);

- здійснено типізацію виробничих територій Києва за рівнем їх деіндустріалізації (с. 120-121, 263-264) та розроблено серію авторських картосхем, що відображають просторово-часові особливості трансформації виробничих територій Києва в умовах постіндустріальних змін (с.116, 118, 119, 124);

- виявлено просторові особливості процесів терціарізації господарства Києва, поширення ділових послуг та розвитку науково-інноваційної діяльності в місті (с.133-181);

- обґрунтовано перспективні напрями трансформації просторової організації господарства Києва (с.185-187), запропоновано заходи щодо подолання відповідних викликів та ідентифіковано можливі сценарії подальшого розвитку просторової організації господарства Києва інерційного, інноваційного та проміжного характеру (с.200-205).

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Результати дисертаційної роботи Бикової М.Д. мають теоретичне та практичне значення. Теоретичне значення отриманих результатів полягає у розвитку методологічних основ дослідження постіндустріальних трансформацій господарства великого міста. Практичне значення роботи полягає у виявленні суспільно-географічних особливостей постіндустріальної трансформації просторової організації господарства Києва, проведенні типізації виробничих територій міста, оцінці рівня їх постіндустріальної трансформованості, які можуть бути використані при подібних суспільно-географічних дослідженнях трансформації господарства інших великих міст України. Результати дисертаційного дослідження впроваджені у практичній діяльності Українського державного науково-дослідного інституту проектування міст «Діпромісто» імені Ю.М.Білоконя (довідка № ГІС-2870 від 06.12.2018 р.), а також у навчальний процес на факультеті природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова при викладанні дисциплін «Геоурбаністика», «Теоретичні основи просторової організації

суспільства», «Основи територіального планування», «Географія сфери послуг» (довідка № 07-10/1913 від 10.12.2018 р.).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення.

Загальна побудова дисертації Бикової М.Д. є логічною, дослідження є завершеним, про що свідчать отримані у чіткій відповідності до поставленої мети і наукових завдань результати. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі «Суспільно-географічні засади дослідження постіндустріальної трансформації просторової організації господарства великих міст» здійснено ґрунтовний аналіз попередніх досліджень за тематикою дисертаційної роботи у вітчизняній та світовій науці (с.24-42), узагальнено чинники трансформації просторової організації господарства великих міст (с.43-54), систематизовано відповідний поняттєво-термінологічний апарат (с.54-60), запропоновано авторське бачення понять «просторова організація господарства міста» та «постіндустріальна трансформація господарства» (с.39, 45-47, 208). Важливим доробком дисертантки є виділення напрямів трансформаційних процесів – деструктивного, адаптивного та прогресовизначального – та особливостей їх просторового виразу (с.61-62). Цілісною та логічно несуперечливою є авторська методика дослідження постіндустріальної трансформації просторової організації господарства великого міста, визначення адекватних методів на кожному із взаємопов'язаних етапів дослідження (підрозділ 1.3). Авторкою запропоновано комплексний індекс постіндустріальної трансформованості виробничих територій міста (с.70).

У другому розділі «Просторова організація господарства Києва: етапи формування та особливості трансформації в умовах становлення постіндустріального суспільства» представлено результати порівняльної оцінки місця та специфіки господарства Києва на національному та світо регіональному рівнях (підрозділ 2.1), а також ретроспективного аналізу розвитку промисловості Києва через призму динаміки циклів Кондратьєва-Шумпетера та змін технологічних укладів в господарстві України (с.95-110). Авторці вдалося виявити сучасні особливості просторової організації виробничої сфери Києва (підрозділ 2.2). Ідентифіковано різні типи виробничих територій міста (зони, райони, територіальні групи підприємств та точкові утворення поза межами суцільних виробничих територій) (с.110-115). Здобувачка аргументує вплив суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій на розвиток планувальної структури міста та просторову організацію господарства (с.115). На особливу увагу заслуговує типізація виробничих територій Києва за рівнем деіндустріалізації (с.120-

121). Теоретичні положення щодо виділення деструктивних, адаптивних та прогресовизначальних напрямів трансформації підтверджено на прикладі виробничих територій Києва (с.121-131). Виявлено просторові особливості прояву терціаризації економіки міста, зокрема поширення ділових послуг та науково-інноваційної діяльності (підрозділ 2.3).

Третій розділ «Проблеми та перспективи розвитку просторової організації господарства Києва» має синтетичний характер і містить характеристику ключових проблем, зумовлених деіндустріалізацією та просторовими зрушеннями у господарстві міста; ідентифіковано основні напрями трансформаційних процесів, що відбуваються на виробничих територіях Києва (підрозділ 3.1). З урахуванням світового досвіду запропоновано першочергові заходи, спрямовані на оптимізацію постіндустріальних трансформацій просторової організації господарства Києва (с.199-202). Окреслено сценарії перспективного розвитку господарства Києва та його просторової організації – інерційний, інноваційний та проміжні (с.202-205).

Загальні висновки відповідають поставленим науковим завданням і основним положенням дисертаційного дослідження. Список використаних джерел складається з 225 найменувань. Додатки включають таблиці, ілюстрації та інший довідковий матеріал, який розміщується на 33 сторінках.

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції.

При загальній позитивній оцінці дисертаційної роботи Бикової М.Д. слід звернути увагу на деякі дискусійні положення та зауваження, які вимагають додаткових пояснень здобувача.

1. Дослідження просторової організації господарства міста доцільно було б розширити за рахунок соціально-географічного аналізу впливу постіндустріальних трансформацій виробничих територій на місцевий соціум, сприйняття таких трансформацій населенням міста, не обмежуючи розуміння господарства та виробничих територій в рамках класичного економіко-географічного підходу. Можливо, більше уваги варто було б акцентувати на наслідках просторових трансформацій для представників робітничого класу, просторових зрушеннях в його розміщенні у відповідності до зрушень у просторовій структурі виробничих потужностей, а також ролі креативного класу в процесі постіндустріальних змін міста. Авторка дещо звужує поняття джентрифікації до процесів редевелопменту (рис.1.3, с.57), фокусуючись у емпіричних дослідженнях більше на знесенні виробничих об'єктів та їх перепрофілюванні, хоча джентрифікація передусім

пов'язана із соціально-просторовими змінами, має на увазі «ошляхетнення території», зміну соціального складу населення тощо.

2. Дискусійним є використання терміну «невиробнича сфера» в контексті сучасного розуміння поняття «виробництво» у суспільно-географічних дослідженнях, коли йдеться про «виробництво послуг» і навіть «виробництво простору». Тому з такої точки зору, доцільніше вести мову про третинний сектор економіки, сферу послуг чи сервісну економіку. Тим більше, що в роботі авторка часто синонімізує невиробничу сферу та третинний сектор (напр., с.132).

3. Незрозумілою є позиція автора щодо того, наскільки коректно можна вважати постіндустріальною трансформацією житлове будівництво на місці колишніх виробничих територій без забезпечення належного балансу між концентрацією житла та робочих місць, закладів соціальної інфраструктури. Тобто, це більше прояви недоліків неоліберальної стратегії розвитку міст чи власне наслідки постіндустріалізації?

4. У роботі паралельно зустрічаються терміни технологічний «устрій» та «уклад» (напр., с.50 і 52), «стиль життя» та «спосіб життя» (с.50 і 53). Доцільно аргументувати їх взаємозамінність або сутнісні відмінності.

Разом з тим висловлені зауваження та побажання слід розглядати як шляхи подальшого розвитку обраного дисертанткою актуального напрямку урбогеографічних досліджень.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Результати дисертаційного дослідження відображено у 21 науковій праці, у тому числі 5 статтях у наукових фахових виданнях України, 2 працях у періодичних виданнях інших держав, 14 матеріалах та тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Загальний обсяг опублікованих праць складає 9,1 авт.арк., з яких 8,1 авт.арк. належить авторці особисто. Вони достатньою мірою відображають основні наукові положення і висновки дисертації. З наукових публікацій, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень авторки.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст автореферату Бикової М.Д. є ідентичним зі змістом основних положень дисертаційного дослідження. Винесені до нього положення є основними.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Дисертаційна робота Бикової М.Д. відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.) щодо дисертаційних робіт, які представляються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, інших нормативних актів МОН України та паспорту спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

9. Загальний висновок.

Дисертація **Бикової Марії Дмитрівни «Постіндустріальна трансформація просторової організації господарства Києва»** присвячена актуальній темі, має наукове та практичне значення, основні наукові положення та висновки дисертації є обґрунтованими, достовірними, достатньо висвітлені в публікаціях у фахових виданнях та апробовані на всеукраїнських і міжнародних конференціях. Дисертація є завершеною самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне науково-практичне завдання – на основі розроблених суспільно-географічних засад дослідження просторової організації господарства великих міст виявлено особливості трансформації просторової організації господарства Києва в умовах його переходу до постіндустріальної стадії розвитку. Авторка дисертаційної роботи – **Бикова Марія Дмитрівна** – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор географічних наук, професор

К. В. Мезенцев

